

ANNA ADAMSKA

UWAGI O ITINERARIUM BISKUPA JANA GROTOWICA (1326–1347)

1

Wiele już napisano o korzyściach płynących z badania średnio-wiecznych *itinerariów*. Są one jedną z podstawowych pomocy warsztatowych historyka, stanowią punkt wyjścia do badań nad strukturą administracyjną danego obszaru, nad systemem zarządzania i skarbowością¹. W nauce polskiej, podobnie jak w nauce europejskiej, przedmiotem studiów były dotychczas przede wszystkim podróże panujących: książąt i królów. Stopień zachowania bazy źródłowej ograniczył je dodatkowo do okresu późnego średniowiecza². Odtworzenie *itinerariów* ludzi Kościoła: arcybiskupów, biskupów, opatów itd. pozostaje, jak do tej pory, w sferze postulatów³.

Podróże biskupów w średniowieczu, ich motywy, trasy, cele, to zagadnienie ważne i ciekawe. Należy postrzegać je w kontekście rozmaitych funkcji, jakie pełnili biskupi w dwóch, jakże blisko związanych z sobą strukturach: Kościoła i państwa. W ramach diecezji sprawowali oni jurysdykcję nad duchowieństwem i wiernymi, byli administratorami, prawodawcami, sędziami i pasterzami. Administrowali również dobrami ziemskimi, stanowiącymi własność biskupstwa i wy-

¹ A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434*, Warszawa 1972 s. 9.

² Tenże, *Polskie itineraria późnośredniowieczne* – „Zapiski Historyczne” 50:1985 z. 3 s. 221 nn. Tu przegląd literatury przedmiotu.

³ Rekonstrukcji *itinerariów* dwóch piętnastowiecznych arcybiskupów gnieźnieńskich, Jana Gruszczyńskiego i Wincentego Kota, dokonał A. Gąsiorowski, *Polskie itineraria*, s. 227 nn. Temat ten pojawia się również w biografii biskupów. Por. ostatnio S. Sroka, *Przyczynki do biografii arcybiskupa gnieźnieńskiego Mikołaja Kurowskiego*, NP t. 73:1990 s. 293–305 oraz J. Kurtyka, *Senex ambulans. Arcybiskup Iwowski Jan Rzeszowski (1345/46–1446)*, NP t. 77:1992 s. 57–105.

stępowali jako panowie feudalni wobec zamieszkującej tam ludności⁴. Konięczność podróży wynikała głównie z funkcji duszpasterskich biskupów; byli oni zobowiązani odwiedzać wiernych w swej diecezji, aby osobiście głosić im słowo Boże, aby czuwać nad ich duchowym bezpieczeństwem i umacniać ich pobożność (*ad roborationem virtutum, morum reformationem ac viciorum extirpacionem*)⁵.

W chrześcijaństwie zachodnim co najmniej od IV w. formułowano przepisy prawa kanonicznego, zobowiązujące biskupów do wizytowania diecezji. Sprawa ta powracała wielokrotnie w ustawodawstwie Kościoła hiszpańskiego oraz w czasach karolińskich. Obowiązek wizytacji biskupich został potwierdzony w *Kodeksie Gracjana*, na soborze laterańskim IV oraz w konstytucjach papieskich z połowy XIII stulecia⁶.

W praktyce, również polskiej, dużą rolę odgrywała jeszcze jedna przyczyna podróży. Była nią aktywność polityczna biskupów: uczestnictwo w radzie monarszej, działalność na polu dyplomacji⁷.

Celem niniejszego artykułu jest naszkicowanie *itinerarium* Jana Grotowica (Grota), biskupa krakowskiego w latach 1326–1347, którego działalność była już niejednokrotnie omawiana⁸. Wybór osoby i epoki został dokonany nieprzypadkowo. Po wstrząsach politycznych, jakie przyniósł diecezji krakowskiej przełom XIII i XIV w. (walka o tron książęcy, rządy biskupa Muskaty i ich konsekwencje), pontyfikat Grotowica był najdłuższy i najbardziej stabilny od początku stulecia. Zaś on sam należy bez wątpienia do najciekawszych — i najbardziej kontrowersyjnych — postaci w ówczesnym episkopacie polskim, w którym nie brakowało przecież osobowości dużego formatu.

Na podstawie źródłową dla odtworzenia podróży Jana Grotowica składają się dokumenty różnych wystawców (w tym ponad 40 dokumentów wydanych przez jego kancelarię) i źródła narracyjne: przede wszystkim *Żywoty biskupów krakowskich* Jana Długosza i jego *Roczniki*.

⁴ H. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989 s. 150–51.

⁵ N. Coulet, *Les visites pastorales*, Tournhout — Brepols 1985 s. 190–20.

⁶ *Tamże*, s. 20 nn.

⁷ J. Szymański, *Biskupstwa polskie w wiekach średnich. Organizacja i funkcje*, w: *Kościół w Polsce*, t. 1, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966 s. 195.

⁸ M. Niwiński, *Biskup krakowski Jan Grotowic i jego zatargi z Władysławem Łokietkiem i Kazimierzem Wielkim*, Kraków 1939 (nadbitka z „Nova Polonia Sacra”); Z. Kaczmarczyk, *Monarchia Kazimierza Wielkiego*, t. 2, Poznań 1946 s. 133 nn; S. Szczur, *Dyplomaci Kazimierza Wielkiego w Awinionie*, NP t. 66:1986 s. 53 nn; A. Rybicka, *Dokument i kancelaria biskupa krakowskiego Jana Grota 1326–1347*, „Roczniki Humanistyczne” 37:1989 s. 77–142.

Itinerarium Grotowica w latach 1326–1347⁹

a. Rekonstrukcja *itinerarium*

Rok 1327:	18 VI — Kraków ¹⁰ 27 VI — Kraków ¹¹ 29 IX — 1 X — Kraków ¹² 27 X — Kraków ¹³
Rok 1328:	2 II — Kraków ¹⁴ 8 IV — Kraków ¹⁵ 8 V — Kraków 29 IX — Kraków ¹⁶ 6 XI — Radłów (k. Tarnowa) ¹⁷
Rok 1329:	brak danych źródłowych. 2 II, 8 V, 29 IX — Kraków? ¹⁸

⁹ Osiągnięcie biskupstwa krakowskiego było dla Grotowica uwieńczeniem jego kariery kościelnej i politycznej. Wcześniej posiadał liczne i dochodowe beneficja, był przez wiele lat kanclerzem Władysława Łokietka. Zob. M. Niwiński, *dz. cyt.*, passim. Gdy z powodu przeniesienia biskupa Nankera do Wrocławia w 1326 r. zawakowała stolica biskupia w Krakowie, Jan prawdopodobnie przebywał za granicą. Według tradycji studiował prawo w Bolonii i stamtąd właśnie został powołany przez papieża do objęcia biskupstwa krakowskiego. (Zob. *Kronika Janka z Czarnkowa*, w: MPH II s. 666). Bulla papieska w tej sprawie została wydana 1 października 1326 r. (BP 1 nr 1396). Datę tę jako datę sakry biskupiej podaje A. Matuszek. Zob. A. Matuszek, *Jan Grot*, PSB t. 9 s. 15. W rzeczywistości konsekracja nowego ordynariusza nastąpiła dopiero w osiem miesięcy później. Stąd właśnie naszą analizę rozpoczynamy od roku 1327.

¹⁰ Sakra biskupia otrzymana z rąk arcybiskupa gnieźnieńskiego Janisława. Por. M. Niwiński, *dz. cyt.*, s. 10.

¹¹ KMKr 2 nr 498.

¹² Święto Michała Archanioła (29 września) było w diecezji krakowskiej jednym ze stałych terminów posiedzeń generalnych krakowskiej kapituły katedralnej, którym biskup przewodniczył z urzędu. Por. S. Zachorowski, *Rozwój i ustroj kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912 s. 168. Dn. 1 października, podczas obrad kapituły, biskup wystawił dokument zwalniający od płacenia dziesięciny wsie w okolicach Tarnowa, na terenach należących do Spicymira, kasztelana krakowskiego (KDKK 1 nr 144).

¹³ W dokumencie z 27 października Jan Grot wyznaczył granice kilku krakowskich parafii (KMKr III nr 374).

¹⁴ Dzień 2 lutego to jeden ze stałych terminów posiedzeń kapituły katedralnej w Krakowie. Jest wysoce prawdopodobne, że biskup zawsze uczestniczył w tych posiedzeniach, wyjąwszy sytuacje szczególne, np. podróże zagraniczne (por. przypis 12).

¹⁵ Ogłoszenie statutów kapitułnych (SPPP 4 s. 117–24; KDM 1 nr 146).

¹⁶ KDM 1 nr 146.

¹⁷ Dokument wystawiony tam 6 listopada nadawał Piotrowi z Dębna lasy położone nad rz. Brzeźnicą, dla osadzenia kolonistów na prawie magdeburskim (KDKK 2 nr 244).

¹⁸ Z braku danych źródłowych na temat działalności Grotowica w tym ro-

- Rok 1330: 2 II — Kraków? 8 V — Kraków? ok. 14 VI — Chęciny? 19 24 VI — Radłów 20 29 IX — Kraków?
- Rok 1331: 2 II — Kraków? 8–13 V — Kraków 21 23–24 VI — Opatów 22 18 VIII — Uszew (pow. Szczyrzyc) 23 29 IX — Kraków? 8 XII — Chomętów (Kielecczyzna) 24
- Rok 1332: 2 II — Kraków? 8 V — Kraków? 31 VII — Zagość 25 29 IX — Kraków? 26 XI — Radłów 26

ku, jesteśmy skazani wyłącznie na domysły. Jest prawdopodobne, że przewodniczył kolejnym posiedzeniom kapituły 2 lutego, 8 maja i 29 września. Czy opuszczał Kraków? Być może tak. Podobno właśnie z 1329 r. rewindykował od króla Władysława Łokietka miasto Stawków wraz z jego zamkiem obronnym, skonfiskowane kilka lat wcześniej Muskacie (M. Niwiński, *dz. cyt.*, s. 14). Niewykluczone że osobiście pojechał do Stawkowa, aby oszacować ewentualne zniszczenia i zademonstrować swoje prawa do miasta.

¹⁹ W połowie czerwca uczestniczył, być może, w wiecu ogólnopanstwowym zwołanym przez Władysława Łokietka do Chęcin. Na wiecu tym arcybiskup gnieźnieński Janisław rozsądził spór między Grotowicem a królem o dziesięciny z tzw. nowizn, czyli terenów nowo kolonizowanych. Z dokumentu Janisława noszącego datę 14 czerwca nie wynika, by biskup bronił swych interesów osobiście. W testacji, jako jego reprezentanci zostali wymienieni członkowie kapituły krakowskiej: Jarosław Bogoria — archidiacon i Jakub — kustosz oraz Piotr z Podegrodzia (ze Skalki), sędzia dworu biskupiego (KDKK 1 nr 149).

²⁰ Tam rozsądził spór o dziesięciny między Bogdaszem, plebanem w Kazimierzy Małej z jednej, a Gostką, plebanem w Siewinie i Mikołajem, kapelanem wojewody sandomierskiego — z drugiej strony (ZDKK 1 nr 37).

²¹ Dn. 13 maja w otoczeniu prałatów erygował uroczyste kaplicę na zamku tarnowskim, ufundowaną przez wojewodę krakowskiego Spycymira i uposażył ją dziesięcinami z dwóch wsi (ZDKK 1 nr 38). Warto podkreślić, iż w dokumencie erekcyjnym owej kaplicy znajdujemy cenną — i dość rzadko zamieszczaną — informację topograficzną: posiedzenie kapituły odbyło się w domu jednego z kanoników — kantora krakowskiego Marcina.

²² Publikacja statutów synodalnych dla diecezji krakowskiej: „*Edite sund hec constitutiones per reverendum patrem dominum Johannem, divine et Apostolice Sedis providentia episcopum Cracoviensem sub anno Nativitatis Domini Millesimo CCC XXXI in oppido Opatow in crastino Mariae Magdalenae et die sequenti*” (SPPP 4 s. 48).

²³ Wystawiony tam dokument nadaje niejakiemu Jaśkowi z Okocimia i Piotrowi z Brzeźnicy sołectwo w Jeziorsku (KDKK 2 nr 246).

²⁴ Erekcja parafii w tejże miejscowości. Dokument erekcyjny został potwierdzony przez kapitułę krakowską 30 września 1332 r. (ZDKK 1 nr 39).

²⁵ Korzystając być może z gościny zagojskich joannitów, biskup poczynił nadania dla klasztoru klarysek w Starym Sączu (KDM 2 nr 606).

²⁶ O pobycie Grota w Radłowie świadczy dokument z 26 listopada, nadający niejakiemu Zdzisławowi sołectwo we wsi Wzdół (KDKK 2 nr 247).

- Rok 1333: 17 I — Kraków 27 2 II — Kraków? 3 III — 25 IV — Kraków 28 8 V — Kraków? 8 VIII — Hża 29 29 IX — Kraków?
- Rok 1334: 11 I — Kraków 30 II–III — Kraków? 31 8 V — Kraków? 28 VIII — Złota (k. Sandomierza) 32 14 IX — Kunów (Kielecczyzna) 33 1 X — Kraków 34 15 X — Kraków 35 18 XII — Hża 36
- Rok 1335: 2–8 II — Kraków 37 20 II — Radłów 38 8 V

²⁷ Rozstrzygnięcie sporu, który zaistniał między Nankerem, ongiś biskupem krakowskim, a klasztorem premonstrantek w Imbramowicach. Sporne dziesięciny z dwóch wsi zostały przyznane mniszkom (KDKK 1 nr 151).

²⁸ Należy przypuszczać, że wiosną tego roku biskup raczej nie podróżował. Był to wszak okres dużego napięcia politycznego związanego ze zmianą na tronie królewskim. Dn. 2 marca zmarł Władysław Łokietek, z którym Grotowic przez wiele lat blisko współpracował. Z racji swej funkcji i z pobudek osobistych uczestniczył zapewne w uroczystościach pogrzebowych. Zaś 25 kwietnia był jednym z tych, którzy ukoronowali następcę Łokietka — młodego Kazimierza. Por. J. Wyrzomski, *Kazimierz Wielki*, Wrocław–Warszawa 1986 s. 34.

²⁹ Tam nadał dwóm mieszczanom staw rybny i młyn (KDKK 1 nr 153).

³⁰ Dn. 11 stycznia Grot wydał dokument regulujący sporną kwestię dziesięcin, do których prawo rościł sobie on sam oraz klaryski ze Starego Sącza (KDM 2 nr 195).

³¹ Na luty lub marzec przypada pierwszy ostry konflikt Grotowica z Kazimierzem Wielkim. Główną tego przyczyną była taktyka polityczna Kazimierza w sprawie krzyżackiej. Chodziło również o lekceważenie przez biskupa prawa patronatu parafii i o nadużycia podczas obsadzania probostw (M. Niwiński, *dz. cyt.*, s. 19). Król w liście do papieża określił postawę biskupa jako wrogą wobec władzy i interesu państwa. Jan XXII powierzył rozjemstwo w tym konflikcie Galhardowi de Carceribus, wyraźnie potępiając zachowanie biskupa (BP 1 nr 1738).

³² Erekcja kościoła parafialnego w Drażgowie (ZDKK 1 nr 40).

³³ Biskup krakowski wydał tam dyplom zwalniający mieszkańców wsi Gutaków od dziesięcin i wszelkich opłat na okres 12 lat (KDKK 2 nr 248).

³⁴ *Zbiór dokumentów mogińskich*, s. 43.

³⁵ Świadcstwo obecności Jana Grota w Krakowie w dniu 15 października stanowi dokument odnawiający przywilej biskupa krakowskiego Wisława dla klasztoru w Staniątkach z 1238 r. (KDM 3 nr 641).

³⁶ Tam biskup nadał niejakiemu Łukaszowi sołectwo we wsi Siekierno (KDKK 2 nr 249).

³⁷ Datacja dokumentu wydanego podczas obrad kapituły na „actum” (8 lutego) — z adnotacją „in capitulo” — i „datum” (ZDKK 1 nr 41). W sprawie „datum” patrz przypis następny.

³⁸ „Datum” dokumentu wzmiankowanego poprzednio podaje datę 20 lutego i sugeruje, że został on spisany w Radłowie. Rzuca to pewne światło na funkcjonowanie kancelarii.

- Kraków? 13 VI — Kraków³⁹ 29 IX —
Kraków?
- Rok 1336: 2 II — Kraków? 8 V — Kraków? 29 IX —
1 X — Kraków⁴⁰
- Rok 1337: 2–5 II — Kraków⁴¹ 22 III — Radłów⁴² 8 V
— Kraków? 17 V — Stawków⁴³ 29 IX —
3 X — Kraków⁴⁴ X–XI — Kraków⁴⁵
- Rok 1338: 2 II — Kraków? 19 IV — Radłów⁴⁶ 8 V
— Kraków? VI — Wyszehrad⁴⁷ 17 VII —
Kraków⁴⁸ 29 IX — Kraków?
- Rok 1339: 7 I — Kraków⁴⁹ 2 II — Kraków? III —

³⁹ Tęgo dnia biskup Grot uposażył dziesięcinami kaplicę Św. Kosmy i Damiana w katedrze krakowskiej, ufundowaną przez wzmiankowanego już Marcina, kantora krakowskiego (KDCK 1 nr 157).

⁴⁰ Dokument z datą 1 października, zawierający dyspozycje biskupa dla wikariuszy katedralnych, został wystawiony „in capitulo generali” (KDCK 1 nr 158).

⁴¹ Erekcja i uposażenie dziesięcinami kościoła parafialnego w Chrobrzanach, dokonana na posiedzeniu generalnym kapituły (KDCK 1 nr 160).

⁴² Dokument biskupa datowany w Radłowie, potwierdzał nadania dziesięcin, poczynione przez jego poprzednika Iwona na rzecz kościoła parafialnego w Przewstawiu.

⁴³ Tęgo dnia biskup wystawił dwa dokumenty: W pierwszym nadał niejakiemu Witalisowi las Brońkowice dla zasiedlenia tam kolonistów (KDCK 2 nr 250). W drugim poświadczył sprzedaż sołectwa we wsi Winiary (KDCK 1 nr 161).

⁴⁴ Dn. 3 października Jan Grot potwierdził ugodę między plebanem sądeckim Frowinem a wójtami Nowego Sącza, Mikołajem i Jerzym (ZDM 4 nr 920).

⁴⁵ Prawdopodobnie późną jesienią tego roku nastąpiło zdecydowane pogorszenie stosunków między Grotowicem a królem. Bezpośrednim powodem był najazd biskupa na Wawel w celu uwolnienia jednego z jego sług, przetrzymywanego w lochach zamkowych. Ponieważ do incydentu doszło w obecności królowej Aldony Anny, cała rzecz nabrała posmaku obrazy majestatu (M. Niwiński, *dz. cyt.*, s. 16).

⁴⁶ Biskup wystawił wówczas dokument, nadający Przybkowi, sołtysowi wsi Niedzieliska, las, celem założenia tam wsi na prawie średzkim (ZDM 1 nr 10).

⁴⁷ Według J. Długosza, wizyta Kazimierza Wielkiego w Wyszehradzie, związana z finalizacją planu sukcesji węgierskiej, miała miejsce w lipcu 1339 r. (J. Długosz, *Roczniki*, t. 3 s. 193). Zdaniem S. Szczura podróż ta odbyła się rok wcześniej, a podana przez Długosza lista osób towarzyszących królowi budzi poważne wątpliwości. Dlatego wątpliwości musi budzić również ten punkt w *itinerarium* Grota, którego kronikarz wymieniał jako jednego z dwóch biskupów (obok biskupa kujawskiego Macieja) w otoczeniu monarchy. Por. S. Szczur, *Okoliczności zrzeczenia się Śląska przez Kazimierza Wielkiego w roku 1339*, „Studia Historyczne” 30:1987 z. 4 s. 527–32.

⁴⁸ Dn. 17 czerwca datowany jest dokument, w którym Jan Grot uposażył dziesięcinami z trzech wsi ołtarz św. Wincentego w katedrze krakowskiej (KDCK 1 nr 163).

⁴⁹ Rok 1339 był dla bpa Grota rokiem szczególnej aktywności politycznej,

- Uniejów⁵⁰ 16 IV — Kraków⁵¹ 8 V — Kraków?⁵² VII — Wyszehrad?⁵³ 29 IX — Kraków? 29 XI — Uszew⁵⁴
- Rok 1340: pobyt w Awinionie od 26 V⁵⁵
- Rok 1341: 23 VII — początek drogi powrotnej z Awinionu do Polski⁵⁶
- Rok 1342: 2–6 II — Kraków⁵⁷ po 26 II — Iłża⁵⁸ 8 V — Kraków? 29 IX — Kraków?

związanej głównie z warszawskim procesem przeciwko Krzyżakom. 7 stycznia w obecności Grotowica i w jego krakowskiej rezydencji Kazimierz Wielki udzielił pełnomocnictw procesowych swoim prokuratorom: Jarosławowi Bogorii, Bertoldowi z Raciborza i Wojciechowi, plebanowi bocheńskiemu (M. Niwiński, *dz. cyt.*, s. 23).

⁵⁰ J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów. Warszowice i Grotowice*, Toruń 1992 s. 99; Por. J. Bieniak, *Środowisko świadków procesu polsko-krzyżackiego z 1339 r.*, w: *Genealogia — kręgi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1989 s. 23–5.

⁵¹ Tęgo dnia, w swej rezydencji krakowskiej, Grot transumował wyrok procesu inowrocławskiego przeciwko Krzyżakom z 1321 r. (Theiner nr 254 s. 164).

⁵² W maju zmarła żona Kazimierza Wielkiego Aldona Anna. Nie wiadomo, czy biskup uczestniczył w jej pogrzebie (por. J. Wyrozumski, *dz. cyt.*, s. 67).

⁵³ Patrz przypis 47.

⁵⁴ W wydaniu tego dnia dokumencie Grotowicz przekazał kościołowi w Myśtkowie dziesięcinę z dwóch wsi, należących do wójta sądeckiego Mikołaja (KDCK 1 nr 168).

⁵⁵ Jak wiadomo, głównym celem podróży Grota do Awinionu było uzyskanie papieskiego zatwierdzenia wyroku procesu warszawskiego z 1339 r. (Por. S. Szczur, *Dyplomacja Kazimierza Wielkiego*, s. 54–5). Zdaniem M. Niwińskiego poselstwo Grota miało jeszcze zabiegać w Kurii o korzystne dla Polski obsadzenie biskupstwa wrocławskiego, wakującego po śmierci Nankera, oraz o pozytywne ustosunkowanie się papieża do panowania polskiego na Rusi Halickiej. Obie te sprawy wynikły w drugiej fazie pobytu w Awinionie poselstwa kierowanego przez biskupa krakowskiego (M. Niwiński, *dz. cyt.*, s. 24–5; Por. też J. Wroniszewski, *dz. cyt.*, s. 99).

⁵⁶ Dn. 23 lipca papież Jan XXII wystawił „salvus conductus” biskupowi Grotowi i rycerzowi Niemierzy, posłom króla polskiego (BP 1 nr 1917).

⁵⁷ O obecności Grota na pierwszym w tym roku posiedzeniu kapituły katedralnej świadczy jego dokument z 6 lutego, w którym potwierdził sprzedaż sołectwa we wsi należącej do Kościoła krakowskiego (KDCK 2 nr 251). Jego powrót z Awinionu przypaść zapewne na schyłek 1341 r. Na ten właśnie okres M. Niwiński datuje początek kolejnego wielkiego konfliktu między Grotowicem a Kazimierzem Wielkim (M. Niwiński, *dz. cyt.*, s. 82).

⁵⁸ Dn. 26 lutego Kazimierz Wielki nadał Grotowi wieś Sokolniki jako dowód wdzięczności za działalność w Awinionie (KDCK 1 nr 172). Jednak można sądzić, że w momencie tego nadania trwał już następny konflikt między królem a biskupem (por. przypis poprzedni). Przyczyną była znów kwestia krzyżacka, ściślej — odmienny stosunek obydwu do perspektywy traktatu po-

- Rok 1343: 21 I — Dębno⁵⁹ 2 II — Kraków? 8 V — Kraków? 29 IX — Kraków? 14 XI — Kraków⁶⁰ ? — Sławków⁶¹
- Rok 1344: ? — Itża⁶² 2 II — Kraków? 8 V — Kraków? 29 IX — 1 X — Kraków⁶³
- Rok 1345: 2 II — Kraków? 8–10 V — Kraków⁶⁴ 28 VI — Kraków⁶⁵ 21 VIII — Staszów (Kieleccyzna)⁶⁶ 29 IX — Kraków? 20 XII — Radłów⁶⁷ 29 XII — Kraków⁶⁸

kojowego z Zakonem. Grotowic schronił się przed gniewem króla aż w Itży. Według tradycji, murowany zamek w Itży wznosił on właśnie w 1342 r. (por. *Słownik Geograficzny Królestwa*, t. 3 s. 273). Nie wiadomo, kiedy dokładnie powrócił do Krakowa.

⁵⁹ W wydanym tam dokumencie biskup sprzedaje sołectwo we wsi Jasieniec niejakiemu Marcinowi, synowi Miłka (KDKK 2 nr 252).

⁶⁰ Dn. 14 listopada w Krakowie arcybiskup gnieźnieński Jarosław Bogoria rozstrzygnął spór między Grottem a kanonikami kolegiaty Św. Floriana (KDKK 1 nr 175). Czy biskup krakowski był przy tym obecny? Z dokumentu Jarosława Bogorii to nie wynika, ale można przypuszczać, że podczas wizyty metropolity nie wyjeżdżał z Krakowa.

⁶¹ Wystawiony tam dokument zawiera decyzję o nadaniu synowi niejakiego Hermana lasu Chełm dla ulokowania tam kolonistów na prawie niemieckim. Jego tekst znany jest z potwierdzenia bpa Bodzety z 1352 r., w paru miejscach mocno uszkodzonego. M. in. została zatarta data dzienna (KDKK 1 nr 173).

⁶² W 1344 r. rozgorzał ostatni wielki konflikt między Janem Grottem a Kazimierzem Wielkim. Tym razem chodziło o egzekwowanie immunitetu biskupstwa krakowskiego, nabytego w połowie XIII w. Wydaje się, że biskup postanowił zadbać o literalne przestrzeganie immunitetu już wcześniej. Będąc w Awinionie wystarał się o papieską konfirmację dwóch przywilejów Bolesława Wstydlwego — 1255 i 1258 r. zawierających właśnie zwolnienia immunitetowe (BP 1 nr 1905, 1906). Opór króla sprawił, że biskup, schroniwszy się znow w Itży, rzucił interdykt na diecezję krakowską i klątwę na króla (M. Niwiński, *dz. cyt.*, s. 40).

⁶³ Z 1 października pochodzi dokument Grotowica o uposażeniu ołtarzy w kaplicy Św. Jana Ewangelisty w katedrze krakowskiej dziesięcinami z czterech wsi (KDKK 1 nr 177).

⁶⁴ Dn. 10 maja, na zgromadzeniu kapituły, biskup dokonał erekcji kościoła parafialnego w Dobrowodzie (ZDKK 1 nr 44).

⁶⁵ *Zbiór dokumentów mogińskich*, nr 63.

⁶⁶ Grot erygował tam kościół parafialny pw. Św. Bartłomieja Apostoła (ZDKK 1 nr 45). Warto zaznaczyć, że moment erekcji przypadł na trzy dni przed liturgicznym świętem tego świętego (por. W. Danielski, K. Kuźmak, *Bartłomiej Apostoł*, EK 2 k. 75–76).

⁶⁷ Tego dnia biskup wystawił w Radłowie dokument, w którym nadał niejakiemu Bartoszowi las pod kolonizację na prawie niemieckim (KDKK 1 nr 179).

⁶⁸ Nastąpiło wówczas zawarcie ugody między Grotowicem a włościanami ze wsi Rybna i Przeginia w sprawie dziesięcin (KTyń nr 66).

- Rok 1346: 28 I — Stary Sącz⁶⁹ 2 II — Kraków? 8–12 V — Kraków⁷⁰ 12 VII — Kraków⁷¹ 29 IX — Kraków?
- Rok 1347: 2–6 II — Kraków⁷² 11 III — Wiślica? ⁷³ 1 V — Radłów⁷⁴ 5–8 V — Kraków⁷⁵ 5 VIII — Wawrzeńczyce⁷⁶

b. Charakterystyka podróży biskupa

Zaprezentowane *itinerarium* Jana Grota nie jest kompletne. Ograniczona ilość i specyfika informacji źródłowych daje obraz rzeczywistości niepełny i w pewien sposób zdeformowany. Są takie lata (np. 1328, 1336), co do których nie posiadamy żadnych danych na temat działalności i ewentualnych podróży biskupa, lub opieramy się wyłącznie na domysłach. Źródła, którymi dysponujemy, jako preferowany kierunek wyjazdów wskazują wyraźnie północny wschód: przez Wawrzeńczyce i Wiślicę na ziemię kielecką i sandomierską. Analizując tę prawidłowość należy być świadomym, że tu właśnie mamy do czynienia z sygnalizowaną deformacją rzeczywistości, wynikającą z charakteru źródeł. Podczas dalekich i długotrwałych wyjazdów Grotowic wystawiał dokumenty, które są dla nas świadectwem odbycia tychże wyjazdów. Podróże krótkie, ograniczone do okolic Krakowa wymykają się poznaniu, ponieważ perspektywa rychłego powrotu do stolicy eliminowała potrzebę wystawiania dyplomów w terenie. W ten

⁶⁹ Z tego dnia pochodzi dokument biskupa, nadający Hinczkowi ze Sławkowa, kanonikowi wiślickiemu, sołectwo we wsi Zapniów (KDKK 1 nr 180).

⁷⁰ Na posiedzeniu kapituły i za jej zgodą J. Grot nadał dziesięcinę z czterech wsi kościółowi parafialnemu w Swinarach (ZDKK 1 nr 46).

⁷¹ Biskup potwierdził wówczas transakcję dokonaną przez Piotra, kantora krakowskiego (KDKK 1 nr 181).

⁷² Dn. 6 lutego na posiedzeniu kapituły Grotowic nadał niejakiemu Piotrowi las obok wsi Wola, dla ulokowania tam nowej wsi na prawie niemieckim (KDKK 1 nr 182).

⁷³ Nie wiadomo, czy biskup krakowski uczestniczył w odbytym wówczas zjeździe dostojników duchowych i świeckich z całego Królestwa, na którym ogłoszono sławne Statuty wiślickie (por. J. Wyrozumski, *dz. cyt.*, s. 189).

⁷⁴ Grot nadał tam niejakiemu Mikołajowi las dla osadzenia kolonistów (KDKK 1 nr 183).

⁷⁵ Obecności biskupa na majowym posiedzeniu kapituły możemy się jedynie domyślać. Jednak na pewno przebywał on w Krakowie. Prawdopodobnie 5 maja w obecności króla erygował on kościół pw. Św. Jerzego na Wawelu. Por. dokument arcybiskupa gnieźnieńskiego Jarosława z 5 maja 1347 r. (ZDKK 1 nr 47) i relację Długosza (*Vitae episcoporum*, s. 412).

⁷⁶ *Calendarii Cracovienses*, w: MPH 6 s. 651–2. Datę i miejsce zgonu potwierdza J. Długosz, *Vitae episcoporum*, s. 412.

sposób nie pozostał po nich żaden ślad, a przecież trudno przypuścić, aby w ciągu 20 lat biskup jedynie dwukrotnie przebywał w Sławkowie, jednym z głównych miast w domenie Kościoła krakowskiego. Mimo wszystko można jednak mówić o istnieniu pewnego rytmu w działalności Jana Grota: o stałych terminach jego obecności w Krakowie (daty posiedzeń kapituły katedralnej) i podróży.

Podróże wyraźnie dzielą się na dwie grupy. Grupę pierwszą, nieliczną, stanowią wyjazdy i pobyty poza diecezją, w tym roczny pobyt w Awinionie. Każdą z tych podróży spowodował splot konkretnych okoliczności, ale wszystkie one miały charakter polityczny.

Do grupy drugiej należą częste, niemal coroczne podróże w obrębie diecezji krakowskiej. Systematyczność pozwala widzieć w nich cykliczne objazdy domeny biskupiej, głównie tej części, która leżała na Kielecczyźnie. Terminy podróży zależały w dużej mierze od warunków klimatycznych. Jak się wydaje, biskup oddalał się znacznie od Krakowa nie tylko latem, ale również zimą. Jego pobyt na Kielecczyźnie poświadczony jest w końcu listopada roku 1339 i w grudniu 1331 i 1334 r. Podróży unikał zapewne w okresie wiosennych i jesiennych roztopów, które poważnie utrudniały poruszanie się po drogach. Środkiem lokomocji był prawdopodobnie koń, zimą — sanie. Orszak biskupi korzystał niewątpliwie z powszechnie uczęszczanych dróg: drogi na Ruś przechodzącej przez posiadłości na Kielecczyźnie, oraz z traktu na Śląsk prowadzącego przez Sławków⁷⁷.

Mapa zamieszczona na końcu niniejszego tekstu, prezentuje miejsca pobytu Grotowica w czasie podróży po diecezji krakowskiej. Nie trudno zauważyć, że na postój wybierano przede wszystkim miejscowości należące do majątku Kościoła krakowskiego, zwłaszcza zaś te, które stanowiły centrum poszczególnych kluczy dóbr katedralnych (Uszew, Kunów, Złota)⁷⁸. Jan Grot wielokrotnie zatrzymywał się w Radłowie nad Dunajcem, ośrodku znaczącego kompleksu dóbr, gdzie w 1328 r. erygował parafię⁷⁹. Z kolei na Kielecczyźnie jego

⁷⁷ B. Wyrozumska, *Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1977 s. 51 nn.

⁷⁸ Por. mapę w pracy S. Ingłota, *Stan i rozmieszczenie uposażenia biskupstwa krakowskiego w połowie XV w.*, Lwów 1925. Kunów był ośrodkiem jednego z czterech kluczy „świętokrzyskich” posiadłości biskupów krakowskich, prawdopodobnie od połowy XIII wieku. Por. B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze kieleckiej w średniowieczu*, NP t. 59:1983 s. 87; J. Kłoczowski, *Kościół w wiekach średnich na obszarze dzisiejszej diecezji kieleckiej*, w: *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883–1983)*, Kielce 1986 s. 201 nn. Złota, nieopodal Sandomierza, przeszła w ręce biskupów krakowskich w połowie XIII w. (*Słownik Geograficzny*, t. 14 s. 635).

⁷⁹ *Radłów*, w: *Słownik Geograficzny*, t. 9 s. 385–6.

ulubionym miejscem pobytu była Iłża, która wraz z okolicznymi terenami puszczańskimi należała do biskupa krakowskiego co najmniej od początku XIII w.⁸⁰ Grotowic troszczył się o rozwój „nowego miasta” Iłży, lokowanego przed rokiem 1294. Uporządkował kwestie praw mieszczań do gruntów, zakończył przebudowę zamku obronnego⁸¹. Preferowanie niektórych miejscowości jako miejsc postoju wynikało z ich silnego zaplecza gospodarczego, które pozwalało wyżywić i utrzymać orszak biskupa. Mamy więc tutaj do czynienia z praktyką przebywania w kolejnych dobrach domeny kościelnej, dostarczających środków utrzymania biskupowi i jego otoczeniu. Jest to praktyka analogiczna do znanego modelu działalności średniowiecznych monarchów i urzędników zarządu lokalnego⁸².

Nasuwa się pytanie, kto towarzyszył Grotowicowi w cyklicznych objazdach diecezji. Skład orszaku biskupiego można — przynajmniej częściowo — zrekonstruować w oparciu o listy świadków na wystawianych przez niego dokumentach. Osoby wymieniane w testacjach to w pierwszej kolejności prałaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej, dalej — członkowie małopolskich kapituł kolegiackich (skalbmierskiej, wiślickiej, kieleckiej i sandomierskiej), *familiares* biskupa i oficjałowie oraz mniej lub bardziej przypadkowe osoby z terenu diecezji: reprezentanci administracji lokalnej, plebani, świeccy właściciele dóbr. Prałaci kapituły katedralnej z reguły nie podróżowali z biskupem, rzadko czynili to także kanonicy krakowscy⁸³. Członkowie

⁸⁰ Iłża. *Monografia rozwoju społeczno-gospodarczego miasta*, Radom 1979 s. 16.

⁸¹ *Tamże*, s. 20 nn.

⁸² A. Gąsiorowski, *Polskie itineraria*, s. 231 nn.

⁸³ Problem ilustruje poniższe zestawienie, sporządzone na podstawie dokumentów, uwzględnionych w monografii kancelarii Grotowica, por. A. Rybicka, *dz. cyt.*, s. 141 (podobnie w przypisie 85).

Członkowie kapituły katedralnej krakowskiej świadkujący w dokumentach biskupa Grota:

Osoba	Ilość wystąpień w dokumentach wystawianych	
	w Krakowie	poza Krakowem
dziekan	11	2
prepozyt	8	1
kustosz	14	2
scholastyk	9	1
kanonik	5	1
kanonicy	5	5

kapituł kolegiackich najczęściej udawali się do Krakowa, nie zaś w objazd diecezji. Jak się wydaje, najbardziej mobilną grupę świadków stanowili funkcjonariusze dworu biskupiego — owi *familiars*. To oni najczęściej towarzyszyli Janowi Grotowi podczas wyjazdów. Do orszaku należeli zwykle: sędzia dworu biskupiego⁸⁴, urzędnicy kancelaryjni (nierzadko sam kanclerz biskupa, zwykle zaś notariusze i kapelani oraz notariusze publiczni)⁸⁵, a także podskarbi dworu biskupiego⁸⁶. Po drodze z pewnością dołączali do nich prokuratorzy czyli zarządcy poszczególnych kompleksów dóbr biskupstwa⁸⁷. *Signum temporis* stanowi pojawienie się u boku biskupa w Radłowie w maju 1347 r. (a więc na kilka tygodni przed jego śmiercią) nadwornego medyka Mikołaja⁸⁸.

3

W podsumowaniu uwag o *itinerarium* Jana Grota wypada zaznaczyć, że jego podróże spełniały ściśle określoną funkcję. W zachowanych źródłach brakuje przesłanek wskazujących na duszpasterski charakter objazdów. Rzadko wiązały się one z problemami administracji kościelnej⁸⁹. Przede wszystkim były to podróże o charakterze administracyjnym. Stanowiły one bezpośrednią formę zarządzania ma-

⁸⁴ Sędzia dworu biskupiego świadkował w 9 dokumentach, wydanych przez biskupa w Krakowie oraz w 19 wystawionych poza Krakowem.

⁸⁵ Kwestię tę obrazuje następujące zestawienie:

Urzędnicy kancelarii biskupiej świadkujący w dokumentach biskupa Grota:

Osoba	Ilość wystąpień w dokumentach wystawianych	
	w Krakowie	poza Krakowem
kanclerz	3	6
notariusze i kapelanowie	—	3
notariusze publiczni	3	2

⁸⁶ Podskarbi dworu biskupiego wystąpił czterokrotnie w testacjach dokumentów wystawionych w Krakowie i 5 razy w dyplomach wydanych poza Krakowem.

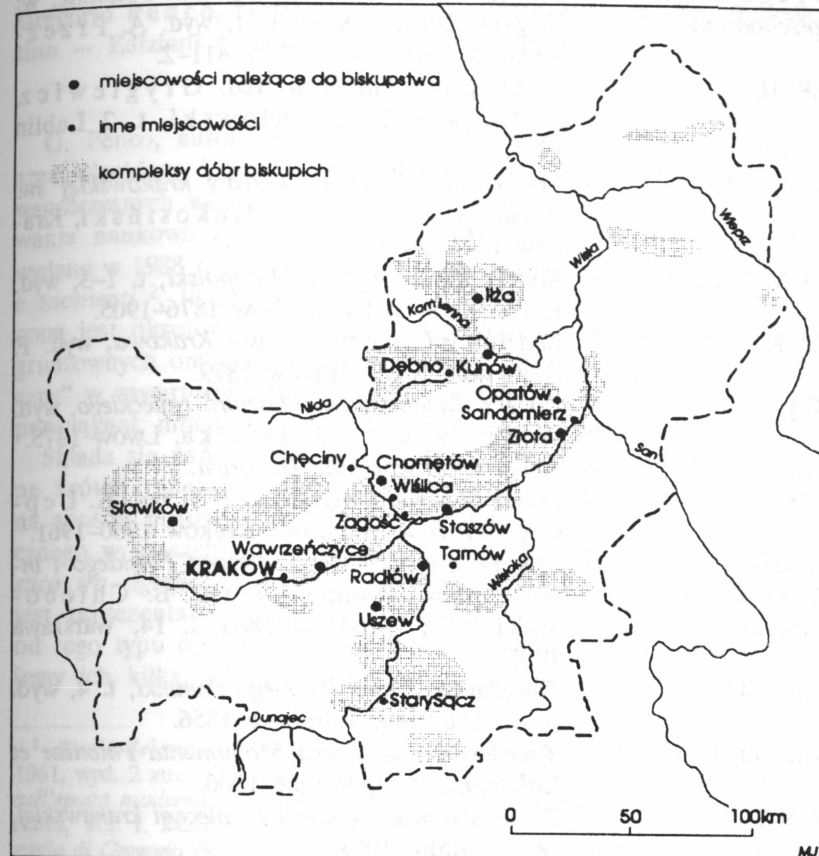
⁸⁷ Prokuratorzy terenowi obecni są w testacjach 8 dyplomów, wydanych podczas podróży biskupa i w jednym tylko dokumencie wystawionym w Krakowie.

⁸⁸ Dn. 1 V 1347: „Nicolao medico curie nostre” (KDKK 1 nr 183).

⁸⁹ Na ogólną liczbę 22 znanych dokumentów, które Grotowic wystawił poza Krakowem, jedynie 4 dotyczą ściśle administracji kościelnej (ZDKK 1 nr 39, 40, 41, 45).

jątkiem biskupstwa i to w pewnej mierze upodabnia je do podróży monarszych⁹⁰. Określenie *episcopus ambulans* sformułowane na wzór klasycznego już *rex ambulans*⁹¹, wydaje się więc w odniesieniu do Jana Grotowica jak najbardziej na miejscu.

MIEJSCA POBYTU BISKUPA JANA GROTA NA TERENIE DIECEZJI KRAKOWSKIEJ

oprac. kartograficzne Maria Juran

⁹⁰ Niedostatek specjalistycznych studiów nad *itinerariami* polskich dostojników kościelnych w średniowieczu uniemożliwia osadzenie *itinerarium* bpa Jana Grota w szerszym kontekście porównawczym.

⁹¹ A. Gąsiorowski, *Rex ambulans*, „Questiones Medii Aevii” 1:1977 s. 139–162.

WYKAZ SKRÓTÓW UŻYTYCH W TEKŚCIE

- BP 1 — *Bullarium Poloniae*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, t. 1, Romae 1980.
- Długosz, *Roczniki* — Długosz J., *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, t. 3, Warszawa 1973.
- Długosz, *Vitae episcoporum* — Długosz J., *Vitae episcoporum Poloniae*, w: Tegoż, *Opera omnia*, t. 1, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1887 s. 411–2.
- EK II — *Encyklopedia Katolicka*, red. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, t. 2 Lublin 1985.
- KDKK 1, 2 — *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, t. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874–1883.
- KDM I, II, III — *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1–3, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876–1905.
- KMKr — *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879.
- KTyń — *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego*, wyd. W. Kętrzyński, S. Smolka, Lwów 1875.
- MPH — *Monumenta Poloniae Historica*.
- PSB 9 — *Polski Słownik Biograficzny* t. 9, red. K. Lep-szy, Wrocław-Warszawa-Kraków 1960–1961.
- Słownik Geograficzny* t. 9, 14 — *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. 9, Warszawa 1888; t. 14, Warszawa 1895.
- SPPP 4 — *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. 4, wyd. A. Z. Helcel, Warszawa 1856.
- Theiner 1 — Theiner A., *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 1, Romae 1860.
- ZDKK 1 — *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, cz. 1, Lublin 1965.
- ZDM 4 — *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 4, wyd. S. Kuraś, Wrocław 1968.
- Zbiór dokumentów mogiłskich*, — *Zbiór dyplomów klasztoru mogiłskiego*, wyd. E. Janota, Kraków 1867.